

Comentario filolóxico dun texto da Idade Media

Xoán López Viñas

6 de maio de 2017

O comentario filolóxico: obxectivos

Comentario filolóxico

- Análise dos trazos lingüísticos (gráfico-fónicos, morfosintácticos e léxico-semánticos) dun texto que nos permiten **datalo** e identificalo do modo máis aproximado posíbel nunha determinada **sincronía** [galego medieval, medio ou contemporáneo] en **comparanza** cos **diferentes cortes** sincrónicos (= **diacronía**).

Comentario filolóxico dun texto da IM

- Análise lingüística diacrónica dun texto medieval que permita data-lo e identificalo nun estadio de lingua diferenciado do latín e do galego e portugués modernos.

Tempo de realización (oposicións)

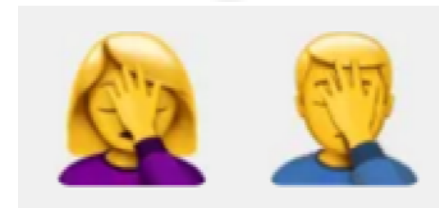
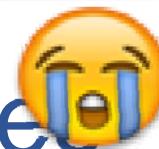
- 1 hora aprox.

O comentario filolóxico: vantaxes

- Corpus fechado
- Análise lingüística sistemática ⇒ Automatización do comentario
 - Coñecemento xeneralizado das propiedades das categorías gramaticais
- Perda do medo ⇒ Valoración da importancia no ensino e no estudo da lingua galega:
 - Explicación de regras **ortográficas** actuais (*b/v; h/ø...*)
 - Exención de **erros** na explicación sincrónica de fenómenos gramaticais (*amizade* < AMICITATE) + depuración de castelanismos (*expurgat* = RAG)
 - Comprensión correcta da **literatura medieval** (3.º ESO)
 - Ligazón recíproca co **portugués** (medieval > + portugués; portugués > + medieval)

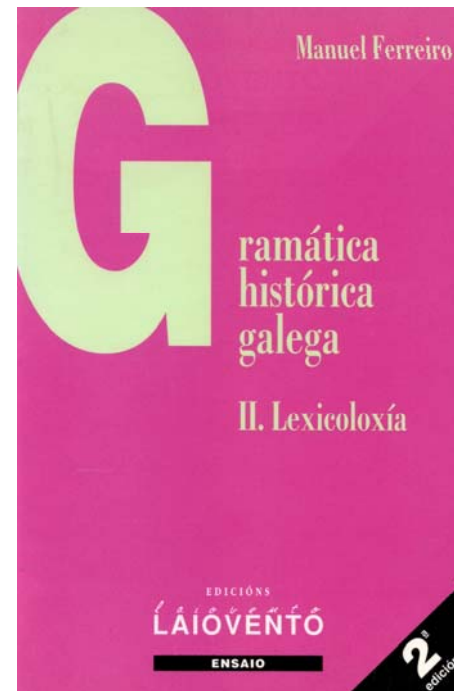
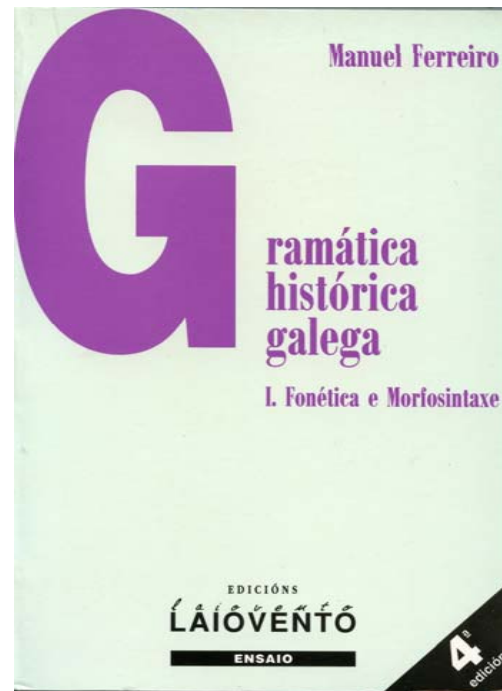
O comentario filolóxico: desvantaxe

- Coñecemento do galego-portugués medieval ⇒ corpus
- Coñecemento de étimos + usos *scribendi* (ia = ía / ja~xa)
- Duración excesiva na análise e na elaboración (plano fónico-gráfico = + longo; léxico-semántico + breve) ⇒ + práctica

Material de apoio básico

- Gramática histórica galega

Corpus textual

1. *Cantigas de amor, amigo, escarnho e maldizer)*
2. *Cantigas de Santa Maria*
3. *Crónica Troiana*
4. *Historia Troiana*
5. *Livro de Tristan*
6. *Miragres de Santiago*
7. *Crónica Xeral e Crónica de Castela (ou Crónica Xeral Galega)*
8. *General Estoria*
9. *Crónica [Galega] de 1404*
10. *Crónica de Santa María de Iria*

Corpus textual

11. *Cantigas de amor, amigo, escarnho e maldizer)*
12. *Partidas*
13. *Foros de Castelo Rodrigo*
14. *Foro Real*
15. *Flores de Dereito*
16. *Foro Xuzgo*
17. *Ordenamento de Alcalá de 1348*
18. *Tratado de Albeitaria*
19. *Estoria do Santo Graal (= Libro de Xosé de Arimatea)*
20. *Livro de Merlin*
21. *A Demanda do Santo Graal*

Corpus textual

22. *Boosco Deleitoso*

23. *Historia de Barlaam e Josaphat*

24. *A Visión de Túngalo/Túndalo*

25. *Flos Sanctorum*

26. *Livros de linhagens*

27. *Crónica do mouro Rasis e Crónica Geral de 1344*

28. Prosa notarial

Consideracións iniciais

1. **Numeración** das liñas
2. Citación das **liñas**
3. Indicación dos **étimos correctos** ou das terminacións
4. Análise exclusiva dos fenómenos que aparecen no texto (excepto das parellas opositivas) ≠ texto como pretexto
5. Relación **lingua-texto**
6. **Boa redacción** (sintaxe!), **calidade lingüística** (duplicidades normativas, precisión léxico-semántica, infinitivo conclusivo e xerundio de posterioridade...) e sinonimia (conectores)

Estrutura xeral do comentario

1. Introducción
2. Planos ou niveis lingüísticos
 1. Plano fónico-gráfico
 2. Plano morfosintáctico
 3. Plano léxico-semántico
3. Conclusión

 É importante acabar o comentario!

Texto oposições 2006

Et, en quanto el rrey tijna çercada a vila, acaeçeu hũa cousa, *que* hũu romeu de *Greçia* vijna a Sãtiago en rromaria, [et] dizi[ãlle] Ostiano. Et era bispo, *que* auia leixado seu bispado por seruir *myas conpliadamente* a Deus. Et, estando ena *igleia* de Sãtiago que fazêdo sua vegia, cõ grãde deuoçõ, oyu dizer a os romeus et a os da vila *que* Sãtiago *que* parecia ênas fazendas en ajuda dos *cristãos contra* os mouros. Et elle, quando o oyu, pesoulle muyto e disse:

—Amigos, nõ lle chamedes caualeyro, senon pastor.

Et elle teendo esta *perfia*, prougue a Deus *que* se adormeçeu et apareçeuille San // tiago cõ hũas chaues êna mão, et dissolle cõ muy alegre contenente:

—Ostiano, tu te(u)es por escarno por *que* me chamam caualeyro et dizes *que* o nõ soo. Et por ende vengo agora a ti mostarcheme, por tal *que* nõca ia *mayas* dudes en mjna caualaria, ca sabas *que* são caualeyro de Jhesu *Cristo* et ajudador dos *cristãos con(n)tra* os mouros.

Introducción

1. Resumo do fragmento → comprensión do texto
2. Avance da sincronía do texto → galego-portugués medieval (características que analizaremos a seguir)

Plano fónico-gráfico

VOCALISMO

- Vocalismo tónico oral
- Vocalismo nasal
- Ditongos
- Hiatos
- Vocalismo átono
 - Outros aspectos gráficos

CONSONANTISMO

- Lenición
- Bilabiais
- Sibilantes
- Palatais

Plano fónico-gráfico: vocalismo

• Vocalismo tónico

- 7 elementos vocálicos galego-portugueses < 10 latinos

Manuel Ferreiro (1999): *Gramática histórica galega*, 29.

- Cantidade → Timbre
- Diferenciación na serie media. Exs.:
 - *el* [1] < ĪLLE /e/ □ *era* [2] < ĔRAT /ɛ/
 - *pastor* [7] < PASTŌREM /o/ □ *oyu* [6] < AUDĪVĪT /ɔ/
 - /a/, /i/, /u/

Plano fónico-gráfico: vocalismo

Vogais nasais

- Proceden da caída dun -N- intervocálico latino: *mão* [9] < MANUM
- Outros tipos de nasalidade = vogal trabada por nasal implosiva: *nõ* [11] = *non*
- Desnasalización: *soo* [11] < *sõo* [12] < *SONO < SŪM

Ditongos

- Latinos: AU, AE, OE
- Romances: profusión (decrecentes) < caída de consoantes, vocalizacións, metáteses...
- Ditongos -oi-/-ui-/-ou- < -ŪLT-, -ŪCT-, -UCT-, -OCT-, -ORI-, -ORI-, -ŪRI-
- Exs.: *quanto* [1], *rrey* [1], *acaeçeu* [1], *cousa* [1], *leixado* [3], *muyto* [6] / *muy* [9]...

Plano fónico-gráfico: vocalismo

Hiatos

- Proceden da caída dunha consoante intervocálica, dunha aglutinación, dun hiato latino...
- Evolución dos hiatos:
 - **-aa-** > -a-; **-ae-** > e / ai; **-ao-** > -oo- > -o- / -ou-...
 - **-ee-** > -e- / -ie-; **-ea-/-eo-** > -ea-/-eo-, -ia-/-io-, -e-/-a-, -eia-/-eio-; **-eí-** > -íí- > -í-...
 - **-oo-** > -o-/-ou-; **-oa-** > -oa- / -o- / -ua-; **-oe-** > -oe- / -oi- / -o-...
- Exs.: *tijna* [1], *vijna* [2], *rromaria* [2], *vegia* [4], *aos* [5], *teendo* [8]...
 - ↳ explicación

Plano fónico-gráfico: vocalismo

Vocalismo átono

- Menor forza articulatória
- Vogais iniciais, pretónicas internas, postónicas e finais
- Fenómenos de alteración vocálica:

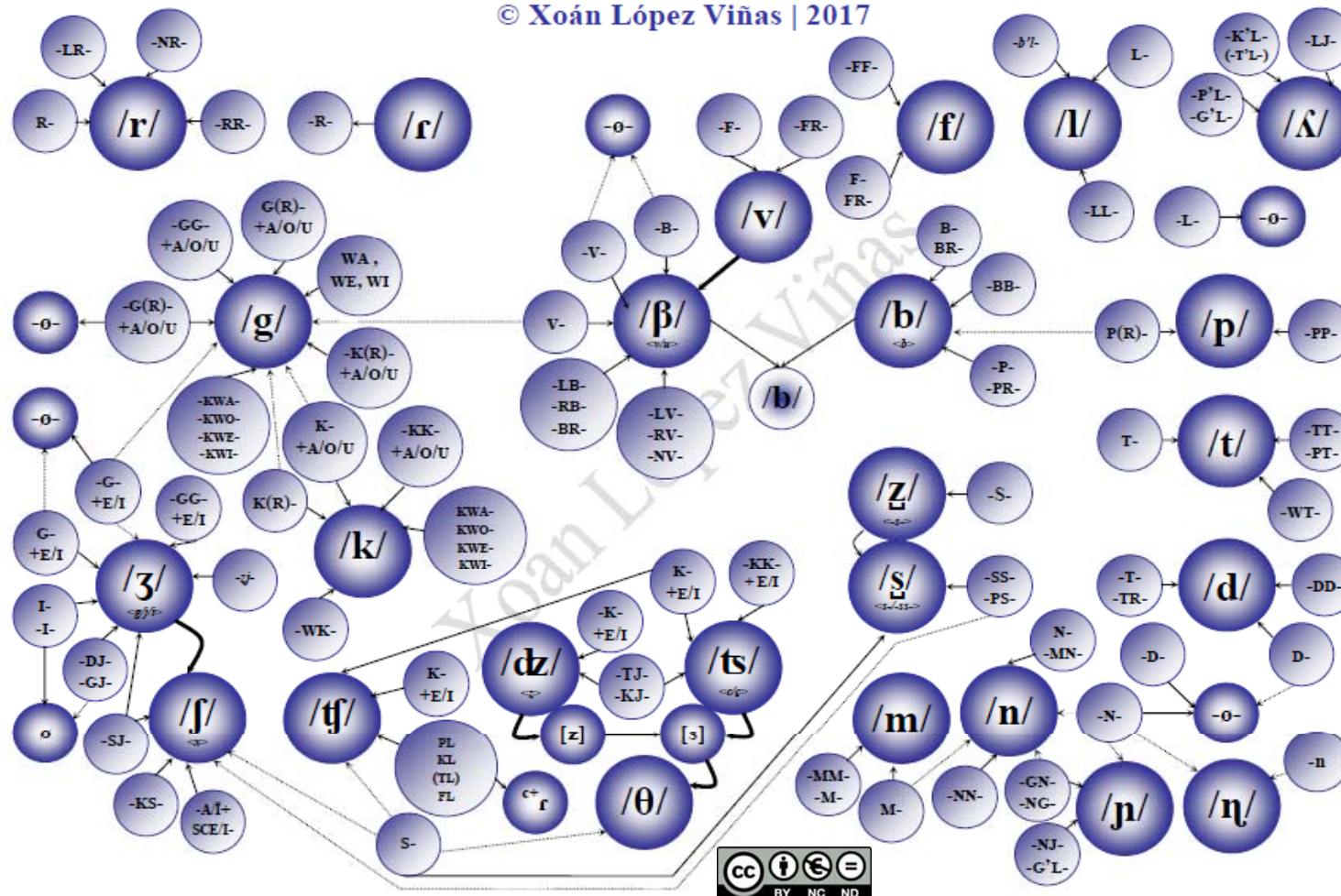
	Inicio	Medio		Fin
Subtracción	Aférese	Síncope		Apócope
Adición	Prótese	Epéntese	Anaptixe	Paragoxe
Modificación	Asimilación e disimilación			

- Exs.: *el* [1] < *ele* < *İLLE* (apócope); *bispo* [2] < *EPISCÖPUM* (aférese + síncope)...

Plano fónico-gráfico: consonantismo

Evolución do consonantismo

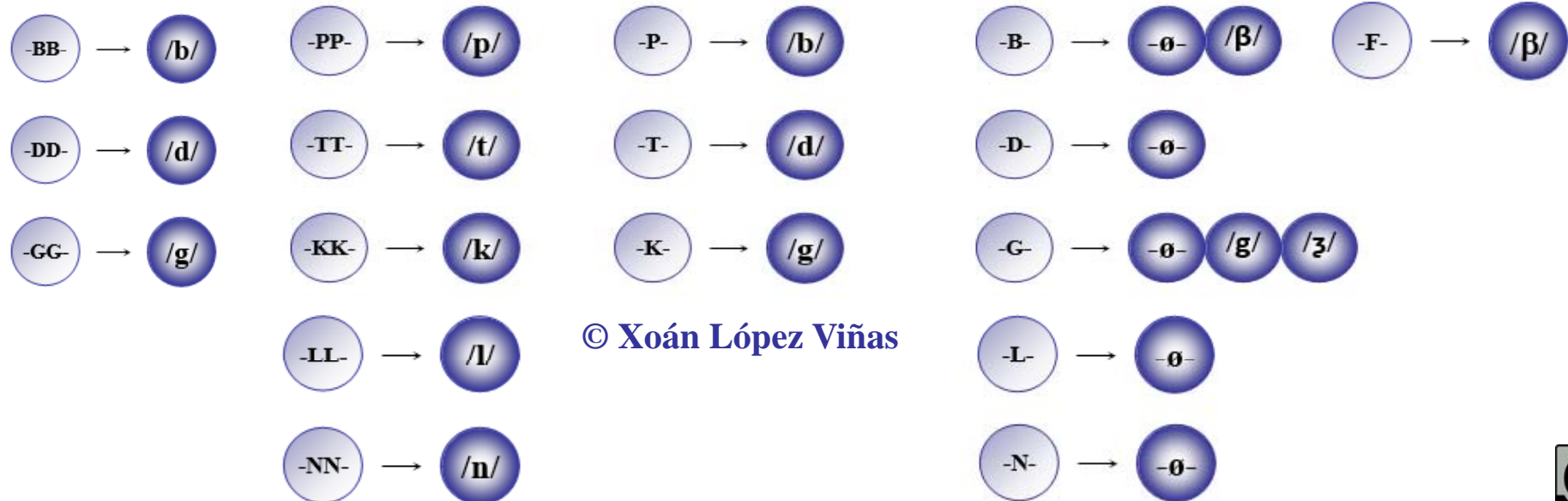
© Xoán López Viñas | 2017

Plano fónico-gráfico: consonantismo

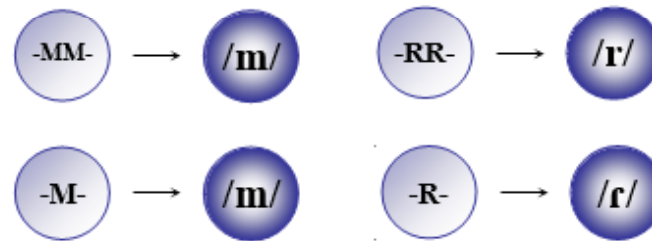
Lenición

- Simplificación de xeminadas: *vila* [1] < VĪLLAM
- Sonorización de xordas: *agora* [11] < HAC HŌRA
- Desaparición de sonoras: *rrey* [1] < RĒGEM

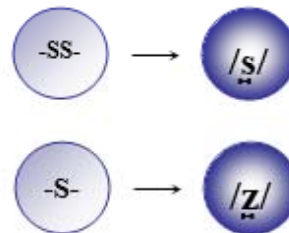

Plano fónico-gráfico: consonantismo

Lenición

© Xoán López Viñas

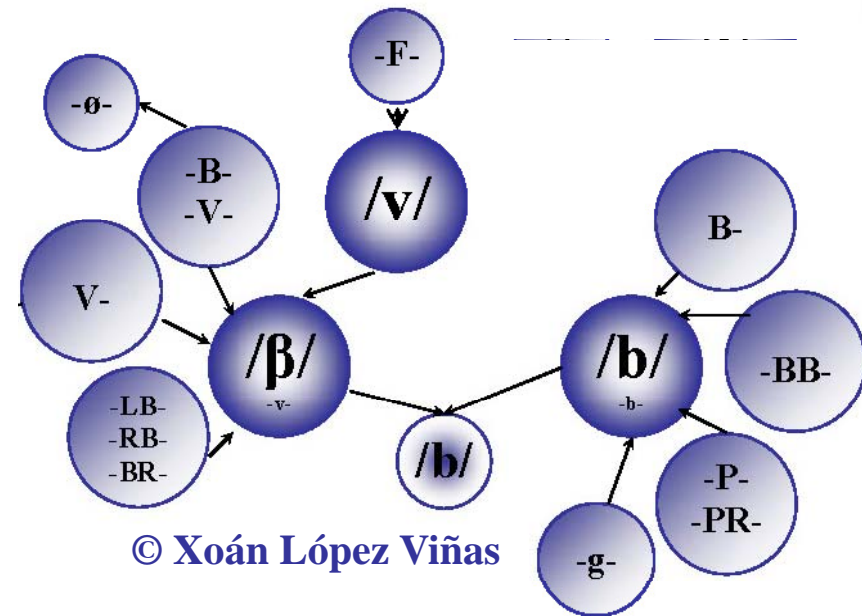
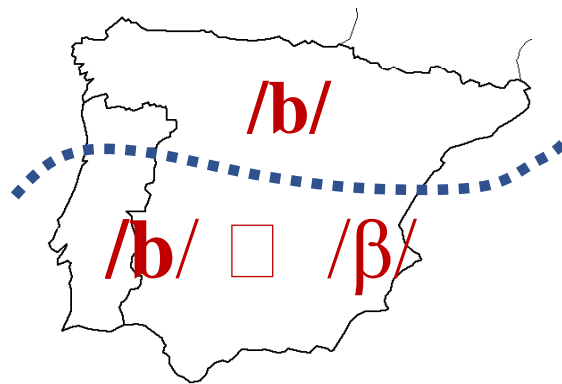
Plano fónico-gráfico: consonantismo

Bilabiais

- Dous fonemas consonánticos bilabiais:

/b/ “b” □ /β/ “v, u”

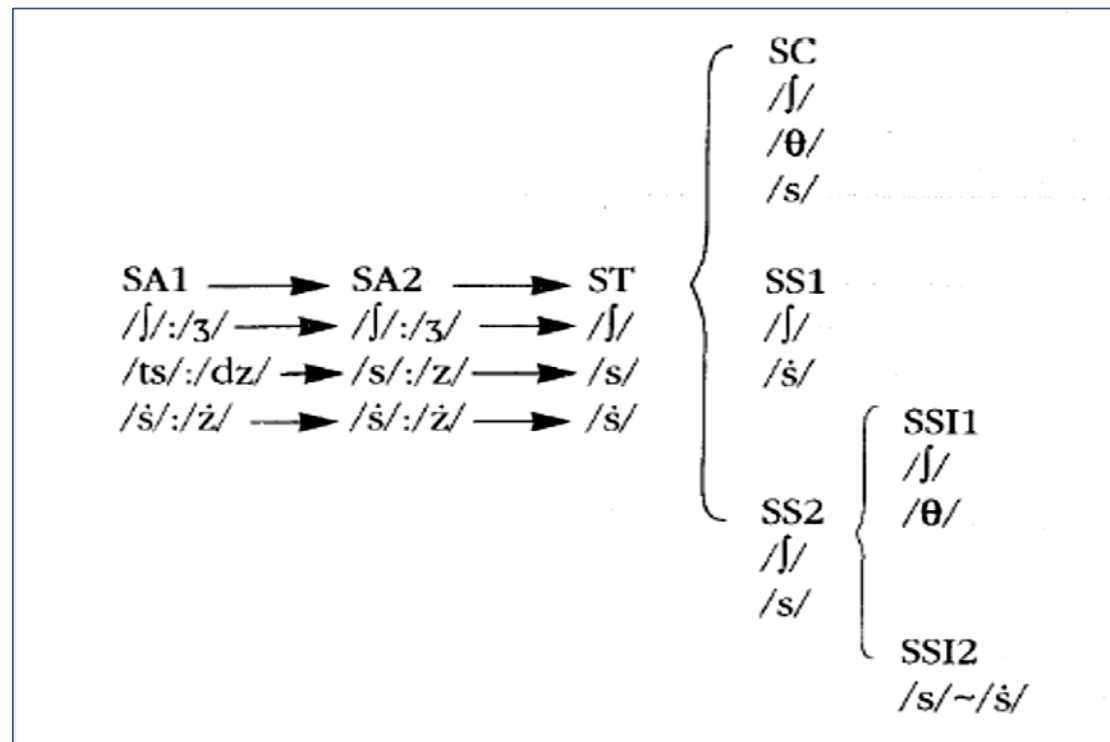
- Betacismo: /b/ = [b]:[β]

Plano fónico-gráfico: consonantismo

Sibilantes

- Evolución do sistema de sibilantes: observación do estadio lingüístico

Manuel Ferreiro (1999):
Gramática histórica galega, 192.

Plano fónico-gráfico: consonantismo

Sibilantes

- /ts/ (*deuoçõ* [4] < DEVOTĪŌNEM) : /dz/ (*dizer* [4] < DĪCĒRE)
- /s̺/ (*disso* [6] < DĪXĪT) : /z̺/ (*cousa* [1] < CAUSAM)
- /ʃ/ (*leixado* [4] < LAXATU) : /ʒ/ (*ajuda* [4] < ajudar < ADIUTĀRE)
- /tʃ/ (*chaues* [9] < CLAVES)

Plano fónico-gráfico: consonantismo

Palatais

- /ʎ/ <ll, lh, li, lj, l>
- /ɲ/ <nn, nh, ni, nj, n>

Plano fónico-gráfico: aspectos gráficos

Aspectos gráficos

- Polimorfismo gráfico:
 - <i, j, y> = /i/: *rrey* [1], *tijna* [1]...
 - <v, u> = /u/ + /β/: *quanto* [1], *auia* [3], *vijna* [2]...
 - ...
- Grafía inicial *rr-*: *rromaria* [2] /vs./ *romeu* [2]
- Presenza/ausencia de <h>: *avia*, *hũu*...
- Tiles de nasalidade (+ acentos circunflexos), acentos agudos...

Plano morfosintáctico

- Nomes
- Pronomes persoais
- Artigos
- Pronomes demostrativos
- Pronomes posesivos
- Pronomes indefinidos e numerais
- Verbos
- Adverbios
- Sintaxe (+ preposicións, conxuncións e relativos)

Plano morfosintáctico

Nomes

- **Acusativo** como caso universal
 - Nomes procedentes doutros casos: nominativo (*Deus* [2]), xenitivo...
- **Xénero**
 - Masculinos, femininos: *rrey, vila, romeu, bispo, mão...*
 - Desaparición do neutro
- **Número**
 - Formación do plural: *-s/-es; -aes < -ales; -ãos (cristãos) /-ãs; -ães; -ões...*
- **Graos do adxectivo**
 - Comparativo, superlativo

Plano morfosintático

Pronomes pessoais

- Formas tónicas:

- *eu* < EGO; *tu* [10] < TŪ; *ele/el* [8/11] < ĪLLE, *ela* < ĪLLA

- *nos* /ɔ/ < NŌS; *vos* /ɔ/ < VŌS, *eles*, *elas*

- *mi/mi/min* < MĪHĪ; *ti* [11] < TĪBĪ; *si* < SĪBĪ, *el/ela* (arc. *elo* < ĪLLUD)

- *(co)migo* < CUM+MECUM, *(con)tigo* < CUM+TECUM, *(con)sigo* < CUM+SECUM,

- (con)nosco* < CUM+NOBISCUM, *(con)vosco* < CUM+VOBISCUM

Plano morfosintáctico

Pronomes persoais

- **Formas átonas:**
 - **Funcións:** CD, Cl...
 - *me/mi* [10] < MĒ; *te/ti* < TĒ; *se/si* [8] ~ *xe/xi* < SĒ; *nos* < NŌS; *vos* < VŌS
 - *o/a, os/as* [6] ~ *lo/la, los/las* < ĬLLUM...
 - *che* [11] < TĒ, *lle/lles* [6] < ĬLLĪ/ ĬLLIS
 - **Contraccións:** *llo, mo...*

Plano morfosintáctico

Artigos

- **Artigo definido:** *o/a, os/as* [6/1]
- **Artigo definido arcaico:** *lo/la, los/las*
- **Forma divergente:** *el* (*el rrey* [1])
- **Contracciones:** *do/da* [5], *dos/das* [5]; *co/coa/cos/coas* ~ *con o/a, con os/as...*
- **Aglutinacións:** *ao/a, aos/as; eno/a* [4], *enos/as* [5]

- **Artigo indefinido:** *ũu/ũ/un* [1] < ŪNUM; *ũa* [1] < ŪNAM; *ũus/ũs/uns, ãas*
- **Contracciones:** *de un/unha/uns/unhas; con un/unha/uns/unhas* [9]...

ŪLLUM, ŪLLAM
ŪLLOS, ŪLLAS

Plano morfosintáctico

Pronomes demostrativos

- Paradigma latino -----> galego

HIC, HAEC, HOC	→	Ø
ISTE, ISTA, ISTUD	→	este, esta, isto
ILLE, ILLA, ILLUD	→	aquel, aqu[é]la, aquilo
IS, EA, ID	→	Ø
IDEM, EADEM, IDEM	→	Ø
IPSE, IPSA, IPSUD	→	ese, esa, iso

Manuel Ferreiro (1999):
Gramática histórica galega, 260.

- **Formas variábeis:** *este/a/es/as* [8]; *ese/a/es/as*; *aquel(e)/a/es/as*
- **Formas invariábeis:** *esto, eso, aquilo*

Plano morfosintáctico

Pronomes posesivos

- Paradigma latino:

	<i>Un posuidor</i>	<i>Varios posuidores</i>
1 ^a p.	MEUS, -A, -UM	NOSTER, -A, -UM
2 ^a p.	TUUS, -A, -UM	VESTER, -A, -UM
3 ^a p.	SUUS, -A, -UM	SUUS, -A, -UM

Manuel Ferreiro (1999):
Gramática histórica galega, 263.

- **P1:** *meu/s* [3], *mia/s* > *mãa/s* > *minha/s* [12]; *nostro/a/os/as*, *noso/a/os/as*
- **P2:** *teu/s*, *túa/s*; *voso/a/os/as*
- **P3:** *seu/s*, *súa/s*
- **Formas átonas:** *ma/ta/sa*
- Articulación co posesivo

Plano morfosintáctico

Pronomes indefinidos (identificadores e cuantificadores)

- Mantemento, desaparición, creación medieval
 - **Identificadores:**
 - **Variábeis:** *certo/a/os/as, mesmo/a/os/as, propio/a/os/as, outro/a/os/as; tal/tales* [10]
 - **Invariábeis:** *calquera, demais*
 - **Cuantificadores:**
 - **Variábeis:** *algún/s, algunha/s, nẽ un/s ~ nẽgun, nĩ un ~ nĩgun; outro/a/os/as, todo/a/os/as; ambos/as, moito/a/os/as, pouco/a/os/as...*
 - **Invariábeis:** *al, algo, alguen, cada, nemigalha, ninguen, nulho, outren, ren/nada...*

Plano morfosintáctico

Pronomes indefinidos (identificadores e cuantificadores) e numerais

- Mantemento, desaparición, creación medieval
 - **Identificadores:**
 - **Variábeis:** *certo/a/os/as, mesmo/a/os/as, propio/a/os/as, outro/a/os/as; tal/tales* [10]
 - **Invariábeis:** *calquera, demais*
 - **Cuantificadores:**
 - **Variábeis:** *algún/s, algunha/s, nẽ un/s ~ nẽgun, nĩ un ~ nĩgun; outro/a/os/as, todo/a/os/as; ambos/as, moito/a/os/as, pouco/a/os/as...*
 - **Invariábeis:** *al, algo, alguen, cada, nemigalha, ninguen, nulho, outren, ren/nada...*
 - **Numerais:**
 - Formas latinas e latino-vulgares

Plano morfosintáctico

Verbos

- **Conxugacións:** 4 latinas > 3 romances
- **Tempos verbais:**
 - Explicación de formas semirregulares e irregulares, radicais e desinencias
 - **Presente** (*tees, vengo, chaman, sabas, dizes, são...*), **copretérito** (*vijna, dizi[ãlle]*)
 - **Pretéritos fracos e fortes** (*pesoulle, oyu, prougue, disso...*)
 - **Futuro e pospretérito do indicativo:** creación romance {infinitivo + formas reducidas verbo HABERE}
 - **Futuro do subxuntivo** < mestura de dous tempos verbais
 - **Infinitivo persoal e participio**
- **Perífrases verbais (+ pasiva):** *tijna cercada, vengo a mostrarcheme*

Plano morfosintáctico

Adverbios

- Restos do ablativo: *agora, logo...*
- Clasificación semántica:
 - Cántidade: *mays* [3] < MAGIS; *muyto/muy* [6/9] < MULTUM
 - Modo: *conplidamente* [3] < complida + mente
 - Negación: *nõ* [7] < NON; *nũca* [11] < NUMQUAM; *ia mays* [11-12] < IAM MAGIS

Sintaxe

- Arcaica
- Nexos *et/e + que*
- Oracións condicionais, comparativas, consecutivas...
- Cláusulas de relativo, completivas e adverbiais

Plano léxico-semántico

- **Orixe do léxico**
 - Léxico latino
 - Léxico procedente doutras linguas (a través do latín): grego (*Greçia* [2]), árabe, hebreo (*Sãtiago* [5]), xermánico, occitano, castelán (*dudes* [12])...
- **Evolucións das palabras:** cultas, semicultas, patrimoniais
- **Análise semántica dos substantivos:** concretos-abstractos, comúns-proprios...
- **Formación de palabras:** orixe latina / formación romance; palabras prefixadas, sufixadas, parasintéticas e regresivas

Conclusión

1. Recopilación dos fenómenos lingüísticos que caracterizan o presente texto que fomos mencionado
2. Posíbel datación + localización da obra

MOITAS GRAZAS!

Xoán López Viñas

